
Kerényi Ferenc

„A POR HULL CSAK BELÉ, E FÖLD SZÜLÖTTE...”

(Lukács Margit emlékére)

Hát ő is elment. Az utolsó tragika és talán az utolsó nemzeti színházi színésznő.

A megrendülés, a gyász percei sem mentenek fel az igazmondás kötelezettsége alól; a kijelentés magyarázatot igényel. Először 212 éve szövetkeztek „játzó személyek” Magyarországon arra a célra, hogy anyanyelvüket kiműveljék, az emberi erkölcsöket jobbítsák. Azután változott a helyzet, a célból eszköz lett; a szórakoztatva nemzetnevelés eszköze. A Nemzeti Színház megnyitása pillanatától művelte azt a három műsorréteget, amelyek repertoárjának pillérei lettek: a klasszikusok előadását, a magyar dráma műhelykísérleteit, a kortárs világszínpad válogatott darabjainak színrevitelét.

Ennél persze korábban, a színjátszás első napjaitól megfogalmazódott a felismerés, hogy a színpadon szerepkörök léteznek, amelyeket be kell tölteni. Királynőket kell játszani; hősnőket, akik alárendelik életüket sors szabta hivatásuknak. Az első magyar Hamlet, az erdélyi Kótsi Patkó János már 1830-ban megszabta, mi kell a tragika szerepköréhez: magas, sudár termet, kontúros arc, hangja pedig lehet mélyebb zengésű, mint a drámai szendéké.

Lukács Margit ilyen értelemben volt utolsó tragikánk és ízig-vérig nemzeti színházi színésznő. A természet őt a kívánalmaknál is gazdagabban ruházta fel adományával, hogy betölthesse Kántorné, Laborfalvi Róza, Jászai Mari örökét. Szépségét nemcsak fotókon csodálhatjuk, hanem mindannyiszor, ha valamelyik televíziós csatorna újra közvetíti régi filmjeinek egyikét. Hangjáról nemcsak színházi felvételek tesznek tanúságot, hanem sok-sok versfelvétel is bizonyítja, mivé fejleszthető, milyen tökéletes emberi hangszerré képezhető az istenadta, szép alhang.

A nemzeti színházi repertoár mindhárom műsorrétegében nyújtott kiemelkedőt. Játszott Shakespeare-t, Csehovot, Ibsent, felejthető kortárs drámákat, ám a középnemzedéknek (értve az 50 év felettieket) és az idősebb színházbarátoknak három szerep most már mindörökre az ő hangján fog megszólalni a lélek helyhez és időhöz nem kötött színpadán: Gertrudis, az Éj és Éva. Színpadi irodalmunk szentháromságában. Ne szégyelljük ezt.

A színészet az egyetlen művészet, ahol élő ember ábrázol élő embert, és így a színpadi alak óhatatlanul valakinek, a színésznek arcát, hangját viseli. Ugyanakkor tény, hogy ezekben a szerepekben talán a legnehezebb megszólalni, hiszen hosszú-hosszú játékhagyomány béklyózhatja az alakítást.

Az igazi tragika azonban éppen arról ismerszik meg, hogy felvállalja az örökséget: kizengetni Katona József őserejű jambusainak (Arany János szavait kölcsönözve) „zordonságait”, belesűriteni egyetlen hatalmas monológba a Semmi és a Minden történetét, a világ és az ember sorsát Vörösmarty Mihály kozmikus nyelvén, megszólalni Madách Imre legnehezebb mondatában: „Ah, élni, élni; milly édes, mi szép!”

A gyász most apró, másnak talán észrevétlen, személyes emlékeket ébreszt. 1983 koraősze volt, a Paulay-ősbemutató centenáriumára készültünk. Felvételre várva, a Rádió híres Pagodájában üldögélve, Lukács Margit eljátszotta nekünk, melyik rendezője hogyan kívánta tőle ezt a madáchi mondatot. Örök kár, hogy akkor nem volt magnó velünk, felvételre vagy adásba pedig nem került. Elmondta viszont a mondatot magát több százszor is, a Nemzeti Színház színpadán/színpadain (1939-től) meg önálló műsorában, amelyet Éva szerepéből formált magának.

Aki Madáchot őszintén szereti, előbb-utóbb kapcsolatba kerül szűkebb hazájával, Nógráddal is. Ezúttal sem történt másként: fellépett a Madách Irodalmi Napok egyikén, a csesztvei középkori templomban, amelynek szépségét őszintén megcsodálta. A kis templom zsúfolva volt a falu népével és vendégekkel, egy tűt nem lehetett leejteni. A meleg délutánon párás, fülledt volt a levegő, a művésznőnek zsebkendőre volt szüksége. Egyszer csak a fellépő ruha ujjából elővarázsolt egy kis, fehér selyemkendőt – ott repkedett, hullt le, majd tűnt el éppen olyan észrevétlenül, amint ahogyan elénk került. A közönségből mindenki meg volt győződve, a műsor egyetlen lehetséges kellékét látja, pedig éppen leckét kaptunk a szerepében élő, abból ki nem zökkenhető színész mesteriskolájában.

A régi Nemzeti Színház szelleméhez tartozott, hogy minden alá kellett rendelni a hivatásnak, a minél tökéletesebb, kiérlelt alakításnak. Lukács Margitról is köztudott volt, hogy ha este akár csak néhány szavas szerepet játszott, egész napját ez határozta meg. A publikum, történjen a színésszel napközben bármi, nem csalódhat; ők nem a sokadik, hanem a számukra rendelt egyetlen előadást látják. Salgótarján felé tartott velünk a kocsij, a színház főtitkára vezette. Lukács Margit jókedvűen társalgott velünk az úton. Az utolsó harminc kilométerre azonban csendet kért: készült a fellépésre. Az Éva-műsor akkor már túl volt századik előadásán... Hogy mindez nem póz volt vagy pusztán rutin, arról utolsó látogatói mesélnek. Még

---

ágyban fekvő betegként is erőt vett rajta minden koraeste az a nyugtalanság, ami a színpadra lépést megelőzte, a hivatásával egybeforrt ember, művész beidegzett fegyelme. Mert a test lehetett gyenge, beteg vagy esendő, a léleknek uralkodnia kellett fölötte.

Sokan voltak és vannak (köztük rangos művészek, színházvezetők), akik úgy vélték, úgy vélik, hogy tragikára meg erre a régi nemzeti színházi szellemre ma már nincs szükség. Megpróbálták ezt bizonyítani is, amikor a Nemzeti Színházban a jelzős szerkezet utótagja kezdett dominálni, az előtag rovására. Megritkultak a feladatok, fogyott a levegő. Lukács Margit nem ment át másik teátrumba, nem vonult belső emigrációba. Gyakran megjelent a Hevesi Sándor téren és a Várszínház nézőterén. Ilyenkor abbamaradt a beszélgetés, minden szem őt nézte, őt kereste: királynő volt jelen közöttünk. Az említett felfogás hívei – úgy hiszem – abban tévednek, hogy ma és holnap is el kell játszani (az említett magyar klasszikus szerepekről most nem is szólva) Lady Macbethet és Regant, Lady Milfordot és Klütaimnesztrát.

Lukács Margit megkapott minden elismerést: művészeti díjakat, örökös tagságot, résztvétel a Halhatatlanok Társulatában. (Talán csak a Madách-díj hiányzik – most már jóvátehetetlenül – e listáról.) Egy színész számára azonban mindennél többet ér a közönség szeretete és tisztelete. Ami őt mindig is körülvette, követte, óvta, akár a Nemzeti színháznak általa töretlenül megőrzött szelleme. Nyugodjanak békében.